

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΡΗΤΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑ ΕΚ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ
ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΒΕΝΕΤΙΑΣ
1255–1669

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ: ΤΟΜΟΣ Α'—ΤΕΥΧΟΣ II.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΤΗΙ ΕΡΙΤΙΜΩΙ ΚΥΡΙΑΙ

ΕΛΕΝΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΚΥΛΙΤΣΗ

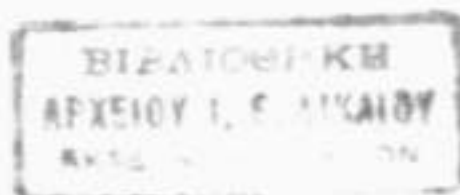
ΧΟΡΗΓΩΙ ΠΡΟΣ ΕΚΔΟΣΙΝ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΕΡΓΟΥ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.		Σελ.
Ψευδότιτλος καὶ Ἀφιέρωσις	α'-γ'	13.— Liber Deda.	185
Πρόλογος.	ε'	Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	191
1.— Liber Bifrons.	3	14.— Liber Diana	193
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	21	15.— Liber Novus	195
2.— Liber Cerberus	27	Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	198
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	35	16.— Liber Rocca	200
3.— Liber Magnus et Capricornus. . .	37	Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	201
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	51	17.— Liber Angelus	203
4.— Liber Presbiter	55	18.— Liber Frigerius.. . . .	206
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	70	19.— Liber Surianus	210
5.— Liber Clericus Civicus	75	20.— Liber Vicus	213
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	98	21.— Liber Antelmus.. . . .	215
6.— Liber Fronesis	101	22.— Liber Arcangelus	219
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	108	23.— Liber Othobonus	222
7.— Liber Spiritus	111	24.— Liber Padavinus	222
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	131	25.— Liber Marcus	228
8.— Liber Nouella	135	26.— Liber Vianolus	235
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	152	Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	242
9.— Liber Leona	156	27.— Liber Ballarinus	243
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	164	Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	248
10.— Liber Ursa	169	Πιστοποίησις Διευθύνσεως Κρατικοῦ	
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	172	Ἀρχείου Βενετίας.. . . .	250
11.— Liber Regina	175	Πίνακες Α καὶ Β	252-253
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	178	Εὐρετήριον εἰσαγωγικόν	255
12.— Liber Stella I. II.	179	Εὐρετήριον ἀλφαβητικόν. Τόπων,	
Σχόλια Σημειώσεις Παραλλαγῶν ..	183	προσώπων καὶ πραγμάτων	256

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ περιεχόμενον τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου τῆς Βενετικῆς πολιτείας ὡς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν περιέγραψα ἐν τῇ μελέτῃ μου: «*Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἔρευναν τῶν μνημείων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς Κρήτης, ἐν τῷ κρατικῷ ἀρχείῳ τοῦ Βενετικοῦ κράτους*» ἀνακοινωθείση τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1926 καὶ ἐκτυπωθείση ἐν Κερκύρα. Ἐπίσης ἐν τῇ αὐτῇ μελέτῃ ἐξέθηκα τὸ σύστημά μου τῆς ἐξερευνήσεως τῶν ἐγγράφων τῶν ἐνδιαφερόντων Ἑλληνικὰς χώρας.

Ἦδη ἀρχομένης τῆς δημοσιεύσεως, ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῶν ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ ἀρχείου εἰσκομισθεισῶν συλλογῶν μου περὶ τῆς νήσου Κρήτης, διὰ δωρεᾶς τῆς ἐριτίμου Κυρίας Ἑλενας Ἐλευθερίου Βενιζέλου τὸ γένος Σκυλίτση, ὀφείλω νὰ ἐκθέσω τοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι συνετέλεσαν, ὅπως ἀκολουθήσω τὸ σύστημά μου τοῦτο τῆς ἐξερευνήσεως τῶν πηγῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν φράγκων σταυροφόρων.

Τὸ ἀρχεῖον τοῦ Βενετικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ 1812, ὅτε ἐτέθη εἰς κοινὴν χρῆσιν¹ καὶ ἐντεῦθεν, ὑπῆρξεν ἡ ἀκένωτος πηγὴ ἐξ ἧς ἦντλησαν οἱ δοκιμώτεροι καὶ σοφώτεροι ἱστοριοδίφαι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων προέκυψαν ἄγνωστοι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἱστορικαὶ ἀλήθειαι, διὰ τῶν ὁποίων διεφωτίσθη ἡ ἱστορία τῆς Ἀνατολῆς καὶ αἱ παντοῖαι σχέσεις τῆς Βενετικῆς πολιτείας μετ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος.

Προῖόν τῶν ἐρευνῶν τούτων ὑπῆρξαν περισπούδαστοι πραγματεῖαι περιλαμβανόμεναι εἰς διάφορα ἱστορικὰ περιοδικὰ τῆς Ἰταλίας, πρὸ πάντων

¹ Πρῶτος ἐρευνητὴς ὅστις ἀναφέρεται εἰς τὰς στατιστικὰς τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας, ὑπῆρξε τῷ 1812, ὁ Κερκυραῖος σοφὸς Ἑλληνιστὴς καὶ ἱστοριοδίφης Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ἰδρυτὴς τῆς ἱστορικῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἐξερευνήσεως τῶν πηγῶν. Συνεχιστὰι τοῦ ἔργου τοῦ Μουστοξύδου ὑπῆρξαν οἱ ἱστοριοδίφαι Κωνσταντῖνος Σάθας, Ἑρμάνος Λούντζης, Παναγιώτης Χιώτης καὶ Σπυρίδων Λάμπρος διὰ νὰ ἀναφέρω μόνον τοὺς κορυφαίους.

δὲ εἰς τὸ «Archivio Veneto» τὸ ὁποῖον ἀνελλειπῶς ἐκδίδεται ἀπὸ τοῦ 1870. Ἐπίσης ἐκ τοῦ ἀρχείου τούτου προέκυψαν αἱ κληροδοτηθεῖσαι ἡμῖν σοφαὶ μονογραφίαι καὶ συλλογαὶ ἐγγράφων, τοῦ Καρόλου Horf, τῶν Tafel καὶ Thomas καὶ πλείστων ἄλλων, ὡς τῶν Μουστοξύδου, Λούντζη, Λάμπρου, Χιώτη, Heyd, Miklosich καὶ Müller, Σάθα, Hammer, de Mas-Latrie, Romanin, Buchon, Armingaud, Cecchetti, Cappelletti, Predelli, William Miller, Gerland καὶ ἄλλων πολλῶν Γερμανῶν, Ἰταλῶν, Γάλλων καὶ Ἑλβετῶν, μὴ ἐξαιρούμενου καὶ τοῦ Ρώσου Lamansky, ὅστις διὰ τοῦ ἔργου του «Secrets d'État de Venise» ἠθέλησε νὰ ἀποκαλύψῃ σκληρὰς μεθόδους διακυβερνήσεως τῶν Βενετῶν.

Τὸ ἔργον ὅμως, τὸ ὁποῖον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο δέον νὰ ἐξαρθῇ καὶ ὡς πρὸς τὴν μέθοδον τῆς ἀναδιφήσεως τῶν ἐγγράφων καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς συναρμολογήσεως τοῦ ἐκ τούτων ἱστορικοῦ ὕλικου, εἶναι τὸ τοῦ σοφοῦ Καρόλου Horf, ὅστις διὰ τῶν ἐρευνῶν του τούτων, ἠνέφξε νέους ὁρίζοντας περὶ τὴν μελέτην τῆς ἐν Ἑλλάδι φραγκοκρατίας. Ἐπίσης τὸ ἔργον τῶν γερμανῶν καθηγητῶν Tafel καὶ Thomas κατὰ πολὺ συνετέλεσεν πρὸς διαφώτισιν τῶν σχέσεων τῆς Βενετικῆς πολιτείας μετὰ τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Τοῦτο συνίσταται ἐκ διαφόρων μονογραφιῶν καὶ ἐκ συλλογῶν ἐγγράφων συστηματικῶς συνηρμολογημένων.

Ἐκ τῶν μονογραφιῶν τούτων κυριώτερα εἶναι ἡ κατὰ τὸ 1855 δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τὸν τίτλον «Der Doge Andreas Dandolo und die von demselben angelegten Urkunden- Sammlungen zur Staats- und Handelsgeschichte Venedig». «Mit den Original- Registern des Liber Albus, des Liber Blancus und der Libri Pactorum, aus dem Wiener Archiv», ἐν τῇ ὁποίᾳ πλὴν τοῦ ἐκφραζομένου θαυμασμοῦ διὰ τὴν πολιτικὴν περίνοιαν τῶν παλαιῶν Βενετῶν, ἐξαίρεται ὁ ζήλος αὐτῶν πρὸς διατήρησιν τῶν ἐγγράφων, ὅστις ἀποδίδεται εἰς εὐγενὲς ἐπιστημονικὸν καὶ πατριωτικὸν συναίσθημα, πρὸς κληροδοσίαν εἰς τοὺς ἀπογόνους, τῶν γραπτῶν πειστηρίων τῆς ἱστορίας των, εὐγλώττων μνημείων τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης των. Ἐπαινεῖται ἀκόμη ἡ ἰδέα τῆς συντάξεως τῶν βιβλίων τούτων ὀφειλομένη εἰς τὸν Δόγην Ἀνδρέαν Δάνδολον, (1342-1354), τὸν δημιουργὸν αὐτῶν, γνωστὸν συγγραφέα καὶ φίλον τοῦ Φραγκίσκου Πετράρχου.

Ἐν τῇ μονογραφίᾳ ταύτῃ περιέχεται μόνον πίναξ τῶν περιεχομένων τῶν βιβλίων *Albus*, *Blancus*, καὶ *Pactorum*¹ τὰ ὁποῖα βραδύτερον ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν ὡς βάσις τοῦ θεμελιώδους ἔργου των «Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, mit beson-

¹ Περὶ τῶν βιβλίων τούτων, ὄρα Σπ. Θεοτόκη. Εἰσαγωγή κτλ. ὡς ἀνωτέρω.

derer Beziehung auf Byzanz und die Levante. Vom IX. bis zum Ausgang des XV. Jahrhunderts», δημοσιευθέντος εἰς τοὺς XII, XIII καὶ XIV τόμους τῶν «Fontes Rerum Austriacarum» τῆς Βιενναίας Ἀκαδημίας 1856-1857. Οἱ τρεῖς οὗτοι τόμοι φθάνουσι μέχρι τοῦ 1299, διότι ἡ συνέχισις τοῦ ἔργου ἀνεκόπη ἔνεκα τῶν πολιτικῶν γεγονότων τοῦ 1866, συνέπεια τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Βενετικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ ζυγοῦ, καὶ ἡ ἀπόδοσις τῶν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν ἀρπαγέντων κειμηλίων καὶ ἐγγράφων. Ἐνεκα τούτου ἡ Αὐτοκρατορικὴ Ἀκαδημία τῆς Βιέννης, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ὄφειλε νὰ συνεχίσῃ τὴν δημοσίευσιν μνημείων ἀφορώντων ξένην ἐπικράτειαν. Ἡ πρωτότυπος αὕτη ἐργασία τῶν γερμανῶν ἱστοριοδιφῶν, ἔφερεν εἰς φῶς πλεῖστα ζητήματα, σχετιζόμενα πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τῆς Βενετίας, διὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ χρησιμοποιοῦνται κατὰ κόρον ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς συναφεῖς πρὸς αὐτὴν μελέτας φθίνοντος τοῦ μεσαιῶνος.

Ἄλλ' οἱ σοφοὶ ἱστοριοδίφαι, εἶχον ἤδη περισυλλέξῃ ἀρκετὸν ὕλικόν πρὸς συνέχισιν τοῦ ἔργου των, ἐξηκολούθησαν δὲ τὰς μελέτας των καὶ ἐν Βενετίᾳ, μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐγγράφων ἐκ Βιέννης. Τὴν δημοσίευσιν, τοῦ οὕτω ἀπομείναντος ἀνεκδότου ὕλικου ἀνέλαβεν ἡ Deputazione Veneta di Storia Patria, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ δίτομος συλλογὴ, ἡ φέρουσα τὸν τίτλον «*Diplomatarium Veneto-Levanticum, sive acta et diplomata res Venetas, Graecas, atque Levantis illustrantia 1300-1454*». Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐν πολλοῖς κατέστη ἀνωφελής, μετὰ τὴν δημοσίευσιν ὑπὸ τῆς αὐτῆς Deputazione Veneta di Storia Patria, ὀλοκλήρου τῆς σειρᾶς τῶν *Commemoriali della Repubblica*, εἰς ὁκτὼ τόμους. Ἐν τῇ μνημειώδει ταύτῃ ἐκδόσει τὰ ἐγγραφα τῆς σειρᾶς ταύτης ἐδημοσιεύθησαν ἐν Ἰταλικῇ περιλήψει ὑπὸ τοῦ ἀρχεῖκου καὶ ἀληθῶς ἀκαμάτου ἱστοριοδίφου P. Predelli.

Δυστυχῶς διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν οἱ ἱστοριοδίφαι οὗτοι, ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὰς ἐν τῷ Βενετικῷ ἀρχεῖῳ ἐρεῦνας των ἐπὶ τριακονταετίαν, μόνον τὸν χρόνον τῶν πανεπιστημιακῶν αὐτῶν διακοπῶν, ἄλλως τὸ ἔργον αὐτῶν, ὥς εἶχε τοῦτο προσχεδιασθῇ, θὰ εἶχε κατὰ πολὺ προοδεύσει καὶ εἰς ἄλλας σειρὰς τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐγγράφων τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου. Εἶναι δὲ λυπηρὸν ὅτι ὁ ἡμέτερος διαπρεπὴς ἱστοριοδίφης Κ. Σάθας, ἐγκατασταθεὶς ἐν Βενετίᾳ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, δαπάναις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, μικρὸν μετὰ τοὺς σοφοὺς Γερμανοὺς, δὲν ἠκολούθησαν τὸ παρ' αὐτῶν διαγραφὲν σχέδιον ἐξερευνήσεως τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου, ἀναφορικῶς πρὸς τὰς ἐν γένει σχέσεις τῆς Βενετίας μετὰ τῆς Ἀνατολῆς. Διότι τὸ σχέδιον τοῦ *Tafel* καὶ τοῦ Thomas ἦτο, ἀφ' οὗ ἐξερεύνησαν τὰ *Libri Pactorum*, τὸ *Liber Albus*,

τὸ *Liber Blancus*, τὰ *Libri Commemoriali* ἐν μέρει, καθὼς ἐπίσης ἐν μέρει καὶ τὰ *Libri Commissionum*, νὰ συνεχίσωσι τὴν ἐξερεύνησιν εἰς πάσας τὰς πλουσίας πηγὰς τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου, ὡς εἶναι αἱ ἀποφάσεις τοῦ Μείζονος Συμβουλίου, τῆς Γερουσίας, τοῦ Κολλεγίου, τὰ *Libri Commissionum*, τὰ *Libri dei Syndicati* καὶ εἰς πλείστας ἄλλας σειρὰς ἀλληλογραφίας καὶ ἐκθέσεων καὶ τέλος εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Λουκὸς τῆς Κρήτης.

Ἐχὼν λοιπὸν πρὸ ἐμοῦ τὸ πρόγραμμα καὶ τὸ ἔργον τῶν σοφῶν τούτων μεσαιωνοδιφῶν, ὃν τὸ κῦρος εἶναι ἀδιαφιλονείκητον, καὶ ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τοῦ σχεδίου τὸ ὁποῖον συνέλαβεν, ὁ ἐν Βενετία ἀποθανὼν μετὰ τινὰς μῆνας ἀπὸ τῆς ἐκεῖ ἀφίξεώς του, Ἰππόλυτος Noiret, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῇ εἰδικῶς ὑπὸ τῶν Γαλλικῶν σχολῶν Ρώμης καὶ Ἀθηνῶν, ὅπως ἐξερευνήσῃ τὸ Βενετικὸν ἀρχεῖον, ἀναφορικῶς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς Βενετίας μετὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδιαίτερώς τῆς Κρήτης, προσέτι δὲ τὸ σύστημα τοῦ Ἀγγλοῦ ἱστοριοδύφου Rawdon Brown, ὅστις ἐφήρμοσεν πρωτότυπον τοιοῦτον ἐξερευνήσεως τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου¹, ὡς πρὸς τὰς διπλωματικὰς καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις τῆς Βενετίας μετὰ τῆς Ἀγγλίας, ἐχώρησα ἀνεπιφυλάκτως εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἀρχείου τούτου, ἀφ' οὗ λεπτομερῶς ἐμελέτησα τὴν σύστασιν καὶ τὴν ὀργάνωσιν αὐτοῦ, βασιζὼν τὸ πρόγραμμά μου ἐπὶ τοῦ εὐρυτάτου σχεδίου τοῦ Tafel καὶ τοῦ Thomas καὶ τοῦ Horf, μεταρρυθμίζων ὅμως τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐξερευνήσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν μέθοδον. Τὸ σχέδιον τῶν Γερμανῶν μεσαιωνοδιφῶν ὑπῆρξεν ἢ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐξερεύνησις τῶν πηγῶν σχετικῶς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἢ διαφώτισις τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων αὐτῆς μετὰ τῆς Βενετίας. Τὸ πρόγραμμά μου ὑπῆρξεν ἢ λεπτομερὴς ἐξερεύνησις τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου, σχετικῶς πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκυριάρχησεν ὁ περρωτὸς Λέων, ἢ ἔσχον ἐμπορικὰς ἢ ἄλλας σχέσεις μετὰ τῆς Βενετίας. Τοιοῦτον πρόγραμμα, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ σχεδὸν ἀνεξαντλήτου ὕλικου, θὰ ἡδύνατο δυσμενῶς νὰ κριθῇ, διότι πολλῶν δεκάδων ἐτῶν ἐργασία δὲν θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ φέρῃ τοῦτο εἰς πέρας. Ἀλλ' ὁ ὄγκος τοῦ ὕλικου δὲν μὲ ἐπτόησε, διότι διὰ μὲν τοῦ συστηματικοῦ μου προγράμματος, ἠθέλησα νὰ δώσω τὴν ἀρμόζουσαν κατεύθυνσιν ἐξερευνήσεως τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου, διὰ δὲ τῆς ἐπιτελεσθείσης παρ' ἐμοῦ ἐξερευνήσεως, νὰ ἀρχίσω τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προγράμματος τούτου, καὶ νὰ ἀφήσω εἰς τοὺς ἐπερχομένους τὴν φροντίδα τῆς συνεχίσεως ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐπιστημονικῆς βάσεως.

Ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν ἠκολούθησα, ποιούμενος ἀρχὴν ἐφαρμογῆς τοῦ προγράμματός μου, ὑπῆρξεν ἢ ἐξερεύνησις ἐκάστης Ἑλληνικῆς χώρας ἰδιαίτερώς, καὶ τοῦτο πρὸς εὐκολίαν τῶν μελετητῶν. Ἄλλως τε ἔργον τοιαύτης

¹ Ὅρα Εἰσαγωγὴν κτλ. ὡς ἀνωτέρω.

εύρύτητος, ὥς εἶναι ἡ γενικὴ ἐξερεύνησις τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου, ὥς πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ἄλλως πως.

Οὕτω συστηματοποιηθέντος τοῦ προγράμματός μου, ἐν ἐπιγνώσει τῶν μεγάλων δυσχερειῶν, ἀπέβλεψα μετὰ θάρρους εἰς αὐτὸ καὶ ἤρχισα μεθοδικῶς τὴν ἐξερεύνησιν, ἀρχὴν ποιούμενος ἐκ τῶν Κρητικῶν ὑποθέσεων.

Τὴν προτίμησίν μου ταύτην διὰ τὴν μεγαλόνησον Κρήτην ὀφείλω νὰ δικαιολογήσω ἐνταῦθα, διότι περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο διχάζονται αἱ γνώμαι τῶν ιστοριοδιφῶν.

Ἐὰν ἐξητεῖτο ἡ γνώμη Ἰταλῶν ιστορικῶν, πόθεν ὀφείλε νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐξερεύνησις τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου, σχετικῶς πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἡ ἀπάντησις αὐτῶν θὰ ἦτο κατηγορηματικὴ καὶ ἄνευ περιστροφῶν. Ἐκ τῆς Κερκύρας. Τοῦτο δέ, διότι ἡ Κέρκυρα ὑπῆρξεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀντικείμενον εἰδικῆς μερίμνης ἐκ μέρους τῆς Βενετίας, λόγῳ τῆς στρατηγικῆς θέσεως, ἣτις ἀπεδίδετο εἰς αὐτήν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι τὸ Βενετικὸν καθεστὼς τῆς νήσου οὐδέποτε διεσαλεύθη δι' ἐπανάστασεων κατὰ τῆς κυριάρχου δυνάμεως καὶ παρέμεινε νομιμόφρον μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς πολιτείας.

Ἡ ἄποψις αὕτη δυνατόν νὰ εἶναι ὀρθὴ ὥς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Βενετίας, ἡ ὁποία διὰ τῆς Κερκύρας ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὑπόδειγμα νομιμόφρονος Βενετοκρατουμένης χώρας, ἀλλὰ δὲν ἀληθεύει ὥς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ἔχει ἀνάγκην διαφωτίσεως ἀκριβῶς, ὥς πρὸς τὰ ζητήματα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων, τὴν διατήρησιν τῶν παραδόσεων, τῆς γλώσσης, τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν κατοίκων καὶ κυρίως εἰς τὴν μὴ ὑποταγὴν αὐτῶν ὑπὸ τὸν ξένον ζυγόν. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐκεῖνη ἣτις ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὅχι μόνον τὰ γνωρίσματα ταῦτα ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην δύναμιν τῆς ἀφομοιώσεως τῶν ἀλλογενῶν στοιχείων ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ Κρήτη.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ ἄποψις αὕτη, ἣτις πείθει τὸν ιστοριοδίφην πρὸς ἐξερεύνησιν τῶν Κρητικῶν ὑποθέσεων πρὸ πάσης ἄλλης Ἑλληνικῆς χώρας. Ἡ Κρήτη ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων διεδραμάτισε σπουδαιότατον μέρος, εἰς τὴν καθόλου ἐξέλιξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὑπῆρξε τὸ κέντρον ἐπιχειρήσεων κατὰ τὸν μεσαιῶνα, κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων, διετήρησεν ὅμως ἀκραιφνῆ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Οἱ Βενετοὶ ἐξηγόρασαν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ πάλιν, καθ' ὅλους τοὺς μακροὺς αἰῶνας τῆς φραγκοκρατίας, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Κρητῶν, συνεχῶς ἐξανίστατο κατὰ τῶν κυριάρχων καὶ συγχρόνως ἀφωμοίου αὐτοῦς.

Πλὴν τῶν λόγων τούτων, κρίνων καὶ ἀπὸ στενῆς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως, ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε κατὰ προτίμησιν νὰ ἐξερευνηθῶσι τὰ ἀφορῶντα τὴν

μεγαλόνησον Κρήτην, διότι αὕτη ὑπῆρξεν ἐκ τῶν παλαιότερων Βενετικῶν κτήσεων τῆς Μεσογείου, καὶ διότι εἶναι ἡ μόνη χώρα τῆς ὁποίας τὰ ἀρχεῖα διεσώθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἄρτια ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Ἡ ἐξερεύνησις τῶν ἐγγράφων τῶν ἀφορώντων τὴν νῆσον Κρήτην ἐπιστημονικῶς γενομένη, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὥς γνώμων τῆς ἱστορίας τῆς φραγκοκρατίας καὶ τοῦ εἰσαχθέντος ὑπὸ τῶν φράγκων φεουδαλικοῦ ἀποικιστικοῦ συστήματος.

Ἡ Κεντρικὴ κυβέρνησις τῆς μητροπόλεως μὴ δυναμένη νὰ κυβερνᾷ ἀμέσως τὰς κτήσεις της, ἐφήρμοσεν ἀπὸ τοῦ 1204 τὸ ἀποικιστικὸν σύστημα, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅπως καταμερίσῃ τὰς εὐθύνas τῆς διοικήσεως μετὰ τῶν εὐγενῶν ἀποίκων της, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως αἱ ἐκ τῶν κτήσεων εἰσπράξεις περιέρονται εἰς αὐτὴν ἀνεξόδως καὶ τέλος ὅπως πάντοτε ἔχῃ ἕτοιμον στρατὸν προερχόμενον ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώσεων τῶν τιμαριούχων ἀποίκων.

Ἡ μελέτη ὁμως τῶν Κρητικῶν ὑποθέσεων ἠθέλην εἶσθαι ἀτελής, ἐὰν περιορίζετο μόνον εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ ἀποσπασματικῶς διασωθέντος τοπικοῦ ἀρχείου τῆς Κρήτης, τοῦ νῦν καλουμένου ἀρχείου τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης, καὶ τοῦ συμβολαιογραφικοῦ τοιούτου, ἀποτελουμένου ἐκ τῶν πράξεων 300 περίπου συμβολαιογράφων, διότι εἰς ταῦτα δυνατόν νὰ περιέχωνται αἱ ἐκ Βενετίας διαταγαὶ καὶ ἄλλα τοπικὰ ζητήματα, ἀνυπολογίστου βεβαίως ἐνδιαφέροντος, ἀλλ' ὅχι ἐπαρκοῦς, ὅπως κατανοηθῇ ἡ πολύπλοκος διοίκησις, αἱ σχέσεις κυριαρχούντων καὶ κυριαρχουμένων καὶ ἐν γένει οἱ νόμοι οἱ εἰδικῶς διέποντες τὴν μεγαλόνησον.

Κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἀνωτέρω ἡ ἔρευνα, ὧφειλε νὰ ἄρξηται ἐκ τῶν Κρητικῶν ὑποθέσεων καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων σειρῶν τοῦ Βενετικοῦ ἀρχείου. Τοιαύτη δὲ σειρά ἔρχεται πρώτη ἡ τοῦ Μείζονος Συμβουλίου τῆς Βενετίας «*Maioris Consilii Venetiarum*», τοῦ κυριάρχου σώματος τῆς πολιτείας, εἰς τὸ ὁποῖον δικαιοματικῶς παρεκάθηντο, πάντες οἱ εὐγενεῖς ἢ πατρίκιοι, οἱ συμπληρώσαντες τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ προερχόμενοι ἐκ νομίμου γάμου μετὰ πατρικίας Βενετῆς, ἢ ἰσοτίμου τοιαύτης, εἰδικῶς ἀναγνωριζομένης ὑπὸ τοῦ νομικοῦ συμβουλίου τῆς πολιτείας (*Avogaria di Comun*).

Τὸ Μεῖζον Συμβούλιον τῆς Βενετίας συνέστη κατὰ τὸ ἔτος 1172, ὅτε ἐδολοφονήθη ὁ Δόγης Βιτάλης Μιχαήλ ὁ Β'. (Vitale Michiel). Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ Δόγης ἐξελέγετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, (*collaudatione populi*) ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀφηρέθη τὸ δικαίωμα τοῦτο πραξικοπηματικῶς, ἀποδοθείσης τῆς δολοφονίας τοῦ Δόγη εἰς αὐτόν, ἡ δὲ ἐκλογή τοῦ νέου Δόγη ἐνηργήθη ὑπὸ τοῦ Μείζονος Συμβουλίου, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη ἦσαν τότε ὡσαύτως αἰρετά. Τὸ πολίτευμα τοῦτο διετηρήθη μέχρι τοῦ 1297, ὅτε οἱ ἀποτελοῦντες τὸ

Μεῖζον Συμβούλιον, προέβησαν εἰς τὴν γνωστὴν αὐθαιρεσίαν, δι' ἧς ἀπεφάσισαν, ὅπως ἀφαιρέσωσιν ἐκ τοῦ λαοῦ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν πληρεξουσίων του, καὶ καταστῶσιν μόνιμα μέλη αὐτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν. Διὰ τὴν πρώτην ἐκείνην φορὰν θὰ ἀπήρτιζον τὸ συμβούλιον ὅσοι διετέλεσαν ἐπὶ τέσσαρα συναπτὰ ἔτη μέλη αὐτοῦ. Διὰ τῆς πολιτικῆς ταύτης αὐθαιρεσίας τῶν πλουτοκρατῶν τῆς ἐποχῆς, γνωστῆς ὡς *serrata del Maggior Consiglio*, κατηργήθη τὸ πράγματι δημοκρατικὸν πολίτευμα τῆς Βενετίας, μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀντικατασταθὲν διὰ τοῦ αὐστηρῶς ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος, μᾶλλον ἀρμόζοντος εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Τὸ Μεῖζον Συμβούλιον τῆς Βενετίας, ἦτο τὸ νομοθετικὸν τρόπον τινὰ σῶμα τῆς πολιτείας. Ἐψήφισε τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, πολιτικούς καὶ δικαστικούς, ἐψήφισε τὰς ὁδηγίας τῶν ἀξιωματούχων, τῶν ρεκτόρων καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν ὀφφικιούχων. Κατήρτιζε τὰ καπιτουλάρια, ἦτοι τοὺς κανονισμοὺς ὅλων ἐν γένει τῶν ὑπηρεσιῶν, ἢ ὑπερβάσις τῶν ὁποίων, πέραν τῶν στενῶν διατάξεων τοῦ πλαισίου των, ἐτιμωρεῖτο αὐστηρῶς διὰ τῆς ἀπωλείας τῶν προνομιακῶν δικαιωμάτων τῶν ἀξιωματούχων τούτων, οἵτινες πάντες ἀνῆκον εἰς τὸ σῶμα τῶν εὐγενῶν.

Ἐκ τοῦ Μεῖζονος τούτου Συμβουλίου ἀπέρρεον πᾶσαι αἱ ἀποφάσεις αἱ γενικώτερον ἔχουσαι χαρακτῆρα καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπονομῆς ἀξιωμάτων, ἢ ἄλλων τιμητικῶν καὶ χρηματικῶν ἀμοιβῶν, λόγῳ χάριτος ἢ γενναιοδωρίας.

Τοῦ Μεῖζονος Συμβουλίου αἱ ἀποφάσεις περιλαμβάνονται εἰς χονδρὸς ἐκ διφθέρας περγαμηνῆς τόμους, λατινιστὶ γεγραμμένους, ἔχοντας ἕκαστος τούτων, ἴδιον ὄνομα, δοθὲν εἴτε κατ' ἀρέσκειαν τοῦ μεγάλου καγκελλάριου, εἴτε ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Οὕτω οἱ ἀπὸ τοῦ 1232 μέχρι τοῦ 1338 τόμοι καλοῦνται: *Fractus*, ἢ *Commune primum, Socius et Communis*, ἢ *Commune Secundum, Luna, Zanetta, Pilosus, Magnus et Capricornus, Presbyter, Clericus, Civicus, Phronesis, Spiritus Novella*. Οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ 1384 μέχρι τοῦ 1794, *Leona, Ursa, Regina, Stella, Deda, Diana, Novus, Rocca, Angelus, Frigerius, Vicus, Surianus, Anthelmus, Archangelus, Ottobonus, Padavinus, Marcus, Vianolus, Ballarinus pater, Ballarinus filius Maria, Busenellus, Vincenti, Victoria, Cecilia, Joannes, Bartolinus, Columbus, Gabriellus*. Ἐκ τῶν πολυτιμοτάτων τούτων καταστίχων, δι' ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα, τῆς 23 Ἰανουαρίου 1684, ἔτος Βενετικόν, δηλαδὴ 1685, ἐγένοντο ἀντίγραφα μετ' ἐπιμελείας, διὰ καλλιγραφικοῦ χαρακτῆρος καὶ εὐανάγνωστα. Ταῦτα ἀνέκαθεν ἐθεωρήθησαν αὐθεντικά καὶ πιστὰ ἀντίγραφα ἀπολαμβάνοντα τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοῦ. Πλὴν τούτων, εἰς τὴν

αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ μετὰ διαλείψεων βιβλία ἀπὸ τοῦ 1232 μέχρι τοῦ 1712, τὰ ὅποια καὶ ταῦτα περιέχουσιν ἀποφάσεις τοῦ Μείζονος Συμβουλίου, τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα καὶ τὰ ὅποια εἰς διπλοῦν ἐφυλάσσοντο εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Νομικοῦ συμβουλίου τῆς Κοινότητος Βενετίας, (*Avogaria di Comun*). Τῶν βιβλίων τούτων ἄλλα μὲν φέρουσιν ὀνόματα ὥς: *Bifrons*, *Cerberus*, *Magnus*, *Neptunus*, *Brutus*, *Philippicus*, *Saturnus*, ἄλλα δὲ ψηφία ὥς: *A*, *B*, *C*, *D*, *E*, *F*, *G*, *I*, *P*, *PZ*, *Maius Consilium*, *Fabritius Primus*, *Fabritius Secundus*. Εἰς τὴν σειρὰν τῶν βιβλίων τούτων τῆς *Avogaria* οἱ νόμοι τοῦ Μείζονος Συμβουλίου εἶναι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κωδικοποιημένοι, δηλαδὴ οἱ ἀφορῶντες τὴν αὐτὴν ὑπηρεσίαν συνεπτύχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό. Οὕτω οἱ νόμοι οἱ ἀποβλέποντες τὰ καθήκοντα τοῦ Δουκὸς καὶ τῶν συμβούλων Κρήτης ἀποτελοῦσιν ἴδιον κεφάλαιον, ἐν ᾧ εἰς τὰ πρωτότυπα βιβλία τοῦ Μείζονος Συμβουλίου εἶναι κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, συμφώνως πρὸς τὴν ἡμερομηνίαν καθ' ἣν ἐψηφίσθησαν ὑπ' αὐτοῦ.

Ἡ δημοσιευομένη εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας τόμον συλλογὴ ἀποφάσεων ἢ νόμων τοῦ Μείζονος Συμβουλίου Βενετίας, ἡρανίσθη ἐν μέρει μὲν ἐκ τῶν βιβλίων τῆς *Avogaria di Comun*, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ ἐκ τῶν τοῦ Μείζονος Συμβουλίου, ὥς θέλει προκύψῃ τοῦτο ἐκ τῆς ἐπικεφαλίδος ἐκάστου βιβλίου.

Πρὸς μείζονα δὲ ἀκρίβειαν ὥς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων, ἀντεβλήθησαν ταῦτα μετὰ τῶν βιβλίων τῶν ἀντιστοιχῶν σειρῶν. Ὅτι τὰ ἐκ τῆς *Avogaria di Comun* ληφθέντα μετὰ τῶν βιβλίων τοῦ Μείζονος Συμβουλίου καὶ τάνάπαλιν.

Τὰς δὲ μεταξὺ τῶν διαφόρων σειρῶν ὑπαρχούσας παραλλαγὰς, ἐφ' ὅσον προέκυψαν ἐκ τῆς ἀντιβολῆς, παραθέτω ἐν τέλει ἐκάστου βιβλίου μετὰ σχολίων καὶ σημειώσεων τῶν ἐγγράφων, ἐφ' ὅσον χρήζουσι διαλευκάνσεως πρὸς εὐχέρεστεραν κατανόησιν.

Πρὸς μεγαλυτέραν δὲ βεβαιότητα, ὅτι τὰ δημοσιευόμενα ἔγγραφα ἀποδίδονται πιστῶς συμφώνως πρὸς τὰ ἐν Βενετία πρωτότυπα, τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια ἀντεβλήθησαν μετὰ τῶν πρωτοτύπων ἀποσταλέντα εἰς Βενετίαν. Ἡ δὲ ἀξιότιμος Διεύθυνσις τοῦ Κρατικοῦ ἀρχείου τῆς Βενετίας ἐπιστοποίησεν, ὅτι ἡ ἀντιβολὴ μετ' ἐπιμελείας ἐνηργήθη ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τοῦ ἐν λόγῳ ἀρχείου κκ. ORLANDINI καὶ FERRO. Κατ' ἀκολουθίαν θεωρῶ καθήκον μου ἐνταῦθα, νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου, εἰς τε τὸν Διευθύνοντα τὸ μέγα τοῦτο Κρατικὸν ἀρχεῖον τῆς Βενετίας κόμιτα A. DA MOSTO καὶ τοὺς ἐν λόγῳ κυρίους ORLANDINI καὶ FERRO.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ